

ISSN 2591-1201

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 25. 11. 2024.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TransLAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Razprave

Mirjam Dujó Jurjevčič

Italijansko nasilje na območju Bloške planote, 1941–1943

9

Peter Papler, Darko Ščavničar, Tomaž Kladnik

*Razvoj vojaške formacije in vojaškega delovanja Slovenskega
domobranstva*

47

Nemanja Dević

*Srbija na istorijskoj prekretnici 1944: slom monarhista i pobjeda
komunističkih snaga*

81

Mateja Čoh Kladnik

*»V imenu narodov Jugoslavije!«
Procesi pred vojaškimi sodišči poletí 1945*

119

Blaž Torkar

*Življenje kralja Petra II. Karađorđevića po drugi svetovni vojni
v luči ohranjenih britanskih dokumentov*

155

Ivo Jevnikar

Franc Jeza v Trstu

179

Poročila s konferenc

Špela Chomicki in Petra Grabrovec

Leto 1944 na Slovenskem – osemdeset let kasneje,

Pivka, 22. maj 2024

207

Recenzije

Tamara Griesser Pečar

Gefangen in Mauthausen: Europa in Mauthausen,
knj. 3, ur. Regina Fritz, Alexander Prenninger, Gerhard
Botz in Heinrich Berger. Böhlau Verlag, Dunaj 2023

213

Renato Podbersič ml.

Raul Hilberg, Uničenje evropskih Judov.
Studia Humanitatis, Ljubljana 2023

229

Jelka Piškurić

Dejan Pacek, Od konflikta h kompromisu: oris odnosa
med državo in Katoliško cerkvijo v Sloveniji 1966–1991.
Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2022

233

R a z p r a v e

Prejeto: 11. 8. 2024
1.01 izvirni znanstveni članek

Peter Papler, Darko Ščavničar, Tomaž Kladnik¹

Razvoj vojaške formacije in vojaškega delovanja Slovenskega domobranstva

Izvleček

Razprava na osnovi arhivskega gradiva in literature obravnava oblikovanje in razvoj vojaške formacije in vojaškega delovanja Slovenskega domobranstva. Ugotavlja, da je Slovensko domobranstvo z razvojem političnega in vojaškega položaja v Ljubljanski pokrajini hitro spreminjalo svojo sestavo in vojaško delovanje. Enote so tako iz defenzivnih obrambno policijskih

- ¹ Dr. Peter Papler, kapitan bojne ladje, Slovenska vojska, Generalštab Slovenske vojske, Ministrstvo za obrambo, Vojkova cesta 55, SI – 1000 Ljubljana, ptrpplr9@gmail.com, ORCID-ID: 0009-0000-8362-4123; dr. Darko Ščavničar, docent, Visoka vojaška šola Slovenske vojske, Engelsova 15, SI – 2111 Maribor, darko.scavnicar@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-9740-0368; dr. Tomaž Kladnik, izredni profesor, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor; polkovnik, Center vojaških šol Slovenske vojske, Engelsova cesta 15, SI – 2111 Maribor, tomazkladnik7@gmail.com, ORCID ID: 0009-0000-9984-7727.

sestavov, ki so bili v vojaških postojankah, prerastle v pretežno ofenzivne napadalne vojaške formacije hitro premičnih udarnih bataljonov. Ovira v samostojnem vojaškem delovanju enot Slovenskega domobranstva v boju proti partizanskim enotam pa je bil nadzor nemških policijskih in kasneje tudi vojaških poveljnikov.

KLJUČNE BESEDE: *vojaška formacija, vojaško delovanje, druga svetovna vojna, slovensko ozemlje, Slovensko domobranstvo.*

Abstract

Based on studying archival materials and literature, the article discusses the forming and development of the military formation and military operations of the Slovenian Home Guard. He notes that with the development of the political and military situation in the Province of Ljubljana, the Slovenian Home Guard quickly changed its composition and military operations. From defensive-policing formations stationed at military posts, the units evolved into mainly offensive military formations of quick-moving shock battalions. Autonomous military operations of Slovenian Home Guard units against Partisan units were hindered due to oversight by German police and, later, military commanders.

KEYWORDS: *military formation, military operations, Second World War, Slovenia, Slovenian Home Guard*

Uvod

Druga svetovna vojna na Slovenskem je potekala najprej kot kratkotrajna vojaška operacija, potem kot okupacija z aneksijami slovenskega ozemlja okupatorskim državam, ves čas pa je potekal tudi obsežen politični in oboroženi odpor gverilskega tipa s strani narodnoosvobodilnega gibanja in njemu nasprotujočimi domačimi formacijami ter občasne večje vojaške operacije okupatorjev in osvobodilnega gibanja. Cilji, ki se želijo doseči s pomočjo vojne, se morajo postaviti tako, da bodo ti v skladu z možnostmi, pri katerih pa vsekakor igra odločilno vlogo moč nasprotnika. Tako je bilo potrebno v vsakem konkretnem primeru pravilno oceniti, katere cilje je v danih okoliščinah možno uresničiti in katerih ne. Z gverilskim načinom bojevanja je bilo nasprotniku, sovražniku, okupatorju možno preprečiti, da uresniči cilje okupacije in s tem odložiti hiter konec vojne, kar je pomenilo preprečiti poraz. Protigverilska strategija in taktika pa sta težili k iskanju najšibkejših točk odporniških vojaških formacij in usmerjanju napada v njih. Te so bile v glavnem v podpori prebivalstva, oskrbi, poveljevanju in v zvezah. Nasprotnik je torej deloval s predpostavko, da so odporniki prepričani, da jih na njihovem ozemlju, ponoči in ob slabem vremenu ne more nihče napasti, zato so se pravila protiodporniškega boja osredotočila ravno na to. Najbolj pomembno je bilo zato ohraniti tajnost premika in izvesti presenečenje, ker se je predvidevalo, da so odporniki v obrambi slabi. Osnovna oblika manevra v protigverilski taktiki pa je bila obkolitev, katere namen je bilo uničenje ali zajetje nasprotnika. Tako je bila najuspešnejša taktika boja proti gverilski vojski ravno ta, gverilska, pri čemer je bila neprecenljivega pomena pomoč prebivalstva. Civilno prebivalstvo, tudi tisto, ki sploh ni sodelovalo v odporniških strukturah ali

protipartizanskih organizacijah, pa je bilo žrtev množičnih in raznovrstnih oblik nasilja.²

Okupacija in hkratni protigverilski boj sta za obvladovanje razmer na okupiranem območju zahtevala angažiranje velikih sil, ki jih je bilo zelo težko odvajati z bojišča. Vsak okupator je zatorej iskal možnost, da se izogne angažiranju večjih lastnih enot, ki so mu bile potrebne na bojiščih, ključnih za izhod vojne, hkrati pa je primanjkljaj enot, potrebnih za okupacijo in protigverilski boj, poiskal na drugi strani. V prvi vrsti si je prizadeval, da izmed civilnih prebivalcev, emigrantov in drugih, ki niso bili zadovoljni z dosedanjim potekom dogodkov oziroma razmer, oblikuje enote, ki jih bo lahko razglasil za svoje zavezniške enote. Njim je postopno predal odgovornost za ohranjanje miru na okupiranem ozemlju. V kolikor pa se je izkazalo, da obvladujejo položaj in naloge, jim je lahko prepustil tudi pravico do organiziranja in izvrševanja oblasti s tem, da jim je ob bok postavil svoje svetovalce. Pri tem pa je obstajala bojazen, previdnost, da bi bilo lahko prehitro in preveliko koriščenje takega izvora sil, tako v političnem kot v vojaškem smislu, izredno nevarno. To pa zato, ker se lahko v civilni in vojaški aparat okupacije, pod navideznim prostovoljnim sodelovanjem, vključi veliko število patriotov, ki lahko nasprotniku, gverilcem in drugim zaveznikom posredujejo

- 2 Tamara Griesser Pečar, *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007), 30–50; Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo 1943–1945* (Ljubljana: Slovenska matica, 2003), 11–15; Tomaž Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska* (Ljubljana: Defensor, 2006), 9–19; Jože Možina, *Slovenski razkol: okupacija, revolucija in začetki protirevolucionarnega upora*, 3. ponatis (Ljubljana: Medijske in raziskovalne storitve, Jožef Možina, Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, Mohorjeva družba v Celovcu, Goriška Mohorjeva družba, 2019 [i. e.] 2020), 45–145.

dragocene podatke in ob ugodnem trenutku prestopijo na njihovo stran. Kakor hitro je obstajal sum lojalnosti, so tako osebo premestili na dolžnost, kjer ni mogla razpolagati s pomembnejšimi podatki, oziroma so jo poslali v tujino ter ji s tem onemogočili povezavo v tujino ali jo internirali. V kolikor pa okupator na določenem ozemlju izmed domačega prebivalstva ni mogel oblikovati sil za pomoč v protigverilskem boju oziroma so bile te zanemarljivo majhne, je izkoristil drugo možnost, to je neenotnost sil odpora. Na slovenskem ozemlju je okupatorju uspelo ravno to, izkoristiti nesoglasja v silah odpora. S spretnim obveščevalnim, diplomatskim in propagandnim delovanjem je ta nesoglasja poglobil tako, da je v odporniškem gibanju prišlo do razcepa in nato tudi do oboroženega spopada. Največja žrtev takšnega položaja pa so bili Slovenci, ki so se bili primorani odločiti za eno ali drugo bojujočo se stran in bili tako »na milost ali nemilost« prepuščeni nasprotni strani.³

*Ustanovitev Slovenskega domobranstva
in organizacijski štab*

Formacija v širšem smislu predstavlja delitev oboroženih sil na zvrsti, rodove, službe, enote in ustanove, v ožjem pa uskladitev kvantitativnih in kvalitativnih odnosov med človeškim in materialnim faktorjem v posameznih organizacijskih strukturah vojaške organizacije oziroma njene enote z namenom doseganja

- 3 Petar Kleut, *Partizanska taktika in organizacija* (Beograd: Vojno delo, 1960), 22; George E. Blau (ur.), *The German Campaigns in the Balkans: Spring 1941* (Washington, D.C.: Center of Military History United States Army, 1953), 65–9; Vojislav Subotić, *Partizanska taktika u narodnooslobodilačkom ratu* (Beograd: Vojnoistorijski glasnik, 1981), 21; Fabijan Trgo, *Organizacija i upotreba oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije 1941–1945* (Beograd: Vojnoistorijski glasnik, 1981), 29.

zaželenega ekvivalenta bojne moči, učinkovite uporabe v bojnem delovanju ter lažjega poveljevanja in izvajanja usposabljanja. S formacijo je natančno opredeljeno število vojaških mest osebne sestave (čin, dolžnost, potrebna izobrazba) ter vrste, količine in razpored osebnih in skupnih materialnih sredstev. Obstaja več vrst formacij, vendar se najpogosteje uporabljata dve vrsti te: po strukturi, osebna in materialna, ter po namenu, vojna in mirnodobna.⁴

Ob kapitulaciji Italije in ustanovitvi operativne cone Jadransko primorje, ki je zajemala tudi Ljubljansko pokrajino, so Nemci območje vojaško reorganizirali in ustanovili nove pomožne vojaško policijske formacije. Hkrati pa so na slovenski protirevolucionarni strani iskali rešitve ustanovitve »*vojske, ki jo bodo sestavljali samo Slovenci*«. ⁵ Dokument, ki opredeljuje ustanovitev Slovenskega domobranstva, je zaupna naredba (ukaz) poveljnika Organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva številka 2392 z dne 18. aprila 1944, ki opredeljuje prisego pripadnikov Slovenskega domobranstva. V uvodu naredbe je zapisano, da tekst prisege predvidevajo Osnovne naredbe za vzpostavitev Slovenskega domobranstva, ki se glasijo:

V duhu odredbe Vrhovnega komisarja od 6. decembra 1943 l. o ustanovitvi Narodnih zaščitnih oddelkov v operacijski zoni 'Jadransko primorje' predpisujem sledeče:

1. Narodni zaščitni oddelki v Ljubljanski provinci se imenujejo Slovensko domobranstvo.

4 *Vojna enciklopedija, knj. 3* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1972), 8.

5 Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1877, t. e. 274, Slovensko domobranstvo, 1943–1945, Česa se slovenski partizani najbolj boje, jesen 1943, neznani avtor; Griesser Pečar, *Razdvojeni narod*, 290–313; Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 162–65, Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 61–79; Albin Šmajd, *Dr. Albin Šmajd: dnevnik in dosje 1941–1946*, ur. Tadej Cankar et al. (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022), 316–57.

2. Slovensko domobranstvo se za vzdrževanje reda in varnosti bori v celi operacijski zoni 'Jadransko primorje' in v kolikor bo potrebno v neposredno obmejnih krajih.⁶

Zgornja zelo skopa odredba ne predpisuje drugih nalog Slovenskega domobranstva, njegove sestave in organizacije ter sistema vodenja in poveljevanja ter s tem odnosa do nemških oblasti, vendar so se te nejasnosti urejale s posameznimi ukazi že pred formalno uredbo o ustanovitvi Slovenskega domobranstva in po njej. Pravi poveljnik domobranstva je bil general Erwin Rösener, saj je bil od Vrhovnega komisarja zadolžen za njegovo organiziranje, nato pa s posebno odredbo, ki je imela veljavnost od 1. oktobra 1943, tudi za vrhovnega nosilca poveljevanja nad domobranstvom. Že 26. oktobra pa je Rösener v uradnih dopisih, naslovljenih na vojaške, policijske in politične organe, izrecno podčrtal, da je bilo v Ljubljanski pokrajini z njegove strani vzpostavljeno Slovensko domobranstvo in da so celotna tukajšnja »redarstvena« in varnostna policija ter tudi »domače policijske enote« podrejene njemu. Na čelu Slovenskega domobranstva je bil od srede oktobra 1943 vzpostavljen tako imenovani Organizacijski štab,⁷ nemško *Organisationsstab für die Aufstellung des slowenischen Landeswehr*. Rösener pa

6 ARS, SI AS 1877, t. e. 17, Ukaz Organizacijskega štaba Slovenskega domobranstva, št. 2392, 18. 4. 1944. Čeprav iz dokumenta samega to ni razvidno, pa Organizacijski štab Slovenskega domobranstva po vsej verjetnosti povzema odredbo generala Rösenerja, ki je bil v skladu z odredbo Vrhovnega komisarja pristojen za izdajo te.

7 Štab je v oboroženih silah del poveljstva oziroma posebno telo funkcionalno povezanih in združenih vojakov in organov, ki pomagajo poveljniku pri vodenju in poveljevanju s podrejenimi enotami ter ustanovami v vojni in miru. Zajema operativne, obveščevalne, organizacijsko-mobilizacijske, učne in administrativne organe oz. funkcije. Na čelu štaba je načelnik štaba, ki je v nekaterih vojskah istočasno tudi namestnik poveljnika. Več o tem v: *Vojna enciklopedija*, knj. 9, 543.

je že 30. septembra 1943 v svojem XVIII. vojnem okrožju ustanovil posebni Vodstveni štab, »*Führungsstab für Bandenbekämpfung*«, 26. oktobra pa je za nabiranje in uvrščanje pripadnikov Slovenskega domobranstva ustanovil še poseben štab »*Organisationsstab für die Aufstellung der slowenischen Landeswehr beim Höheren SS und Polizeiführer in Laibach*«, s pristavkom, da bo to tudi zvezni štab. Vodil ga je stotnik Erich Schumacher. Od 13. novembra je nemški Organizacijski štab kot del Vodstvenega štaba pošiljal in dostavljal ukaze, navodila in obvestila slovenskemu Organizacijskemu štabu, z dopisom štaba podpolkovnika Krenerja.⁸

Navedenega dejstva so se v OŠSD zavedali in ga dosledno spoštovali. Kot primer navajam zapis v zaupnem povelju OŠSD, zaupna številka 2176 z dne 2. maja 1944 in sklicujoč se – kar lahko v arhivskem gradivu zasledimo na večini ukazov, naredb, ki jih je štab pošiljal podrejenim enotam Slovenskega domobranstva – na povelje Višjega SS in policijskega vodje, z dne 10. 2. 1944, da so naloge Organizacijskega štaba in enot Slovenskega domobranstva »*nabiranje, uvrščanje, vežba, oprema in oskrba*« Slovenskega domobranstva. Za vojaško delovanje izven tega okvira pa so morale enote dobiti posebno dovoljenje štaba in so bile podrejene nemškemu »*štabu za vodstvo borbe proti banditom*«. Iz tega ukaza je tudi razvidno, zakaj v sestavi OŠSD ni bilo enega najpomembnejših odsekov štaba vsake vojske oziroma vojaške enote, to je odseka za operativne zadeve, saj so bile te, tudi kar se Slovenskega domobranstva tiče, v nesporni in popolni pristojnosti Nemcev.⁹ OŠSD je imel naslednjo sestavo:¹⁰

8 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 179; Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 22–45.

9 ARS, SI AS 1877, t. e. 17, 282, Ukaz OŠSD, št. 2176, 2. 5. 1944.

10 ARS, SI AS 1877, t. e. 18, Dokument OŠSD, brez datuma in številke. Datum izdaje dokumenta iz njega samega ni razviden, glede na čine, ki

Ožji štab:

- poveljnik, polkovnik (v podpisih na dokumentih podpolkovnik) Franc Krener (v nemških dokumentih je ime zapisano tudi Krenner);
 - pomočnik, podpolkovnik Milko Vizjak;
 - načelnik štaba, podpolkovnik Ernest Peterlin;
 - adjutant kapetan Ladislav Lah.
- Personalni odsek, ki ga je vodil podpolkovnik Milko Vizjak.
- Formacijski odsek, ki ga je vodil Vladimir Sirnik.
- Obveščevalni odsek, ki ga je vodil kapetan Berto Ilovar.
- Stan štaba in arhiva, ki ga je vodil kapetan Lado Delak.
- Šolski odsek, ki ga je vodil podpolkovnik Ernest Peterlin.
- Pododsek za častniški pouk (v originalu za oficirsko nastavo) je vodil major Vekoslav Bajec, kot učitelji (v originalu nastavniki) so bili v njem kapetan Branko Leskovšek in poročnika Božidar Barle in Kraiger.
- Pododsek za podčastniški pouk (v originalu za podoficirsko nastavo) je vodil kapetan Cerkvénik, kot učitelja pa sta bila v njem še kapetan Leskošek in podporočnik Miroslav Meršol. V odseku so bili še trije nemški častniki in dva civilna učitelja.
- V 'materialnem oddeljenju' so bili tehnični, oborožitveni in avtomobilski odsek, vodil pa ga je major Peter Rozman.
- Šef sodnega odseka je bil kapetan Alfonz Cepuder.¹¹
- Sanitetni odsek je vodil kapetan dr. Stane Grapar.

so navedeni pri posameznih častnikih, pa je po vsej verjetnosti nastal pred izdajo uredbe o činih iz januarja 1944.

- 11 Božidar Fink, »Sodni odsek Slovenskega domobranstva,« *Zaveza*, št. 1, (2005): 83. Sodni odsek je bil poleg sodnih zadev, pristojen tudi za disciplinske zadeve, dajal je pravna mnenja, sodeloval pri ugotavljanju upravičenosti do činov, dajal predloge za ženitna dovoljenja in drugo. Dejaven pa je bil tudi pri pogajanjih za oblikovanje besedila domobranske prisege.

- Veterinarski odsek je vodil veterinarski poročnik I. klase Janko Drinovec.
- Intendanco je vodil major Josip Pfeifer.
- Kaznilniško delegacijo je vodil kapetan Maks Kosovinc.¹²

Delo znotraj štaba je urejalo posebno navodilo, ki je opredeljevalo naloge in pristojnosti posameznih odsekov oziroma njihovih vodij z namenom:

/.../ da moremo hitro, pravilno in točno voditi administrativne posle ter da najhitreje izposlujemo stvar, ki nam je nujno potrebna in da ne izgubljam časa od enega urada do drugega, moramo najprej točno poznati sestav organizacijskega štaba in njegovih pod odsekov ter vedeti, kdo je za posamezne stvari pristojen dati rešenje oziroma, kdo jih lahko izposluje po najkrajši poti in kdo jih lahko izda.¹³

Sestava, formacija OŠSD se je spreminjala in dopolnjevala, kar je bilo za razliko od zgoraj navedene sestave razvidno iz skice, ki predstavlja enega izmed osnutkov organizacijske sheme štaba Slovenskega domobranstva. Štab po tem osnutku vodi šef, ne poveljnik, kot je bilo opredeljeno kasneje, z načelnikom štaba in tremi oddelki: personalnim (z organizacijskim, adjutantskim in obveščevalnim odsekom), materialnim (z oborožitvenim, intendantskim, sanitetnim in odsekom vojaškega sodstva) in stanovskim (z varnostnim in avto vodom ter ordonansi).¹⁴ Večja sprememba v organizaciji OŠSD je bila

12 ARS, SI AS 1877, t. e. 18, Dokument OŠSD, brez datuma in številke.

13 ARS, SI AS 1877, t. e. 17, Dokument z naslovom: Sestav organizacijskega štaba in njegovih pod odsekov, brez številke in datuma, Navodilo o nalogah in pristojnostih odsekov OŠ SD.

14 ARS, SI AS 1877, t. e. 274, Organizacijska shema štaba Slovenskega domobranstva, dokument brez številke in datuma.

na zahtevo Rösenerja in Schumacherja izvedena v začetku leta 1944, ko je tudi formalno prenehal biti štab, ampak je postal organizacijski oddelek Schumacherjevega štaba, ukinjeni pa so bili formacijski, šolski, personalni in avtomobilski odsek ter dolžnost načelnika štaba. Krener in Peterlin, ki je ostal v Šolski skupini, sta morala izpolniti zahteve nemških nadzornikov, ki pa sta jih omilila z navideznimi in začasnimi reorganizacijami. Formacijski odsek je bil sprva res ukinjen, nato pa je deloval znotraj personalnega odseka, evidenčni odsek so preimenovali v kartoteko, avtomobilski pa se je združil z oborožitvenim. Tako se je Krener v nemških dopisih z nemškimi oblastmi podpisoval le še kot vodja (*»Leiter«*) ali pa samo s činom, podobno pa tudi njegovi podrejeni poveljniki bataljonov in skupin. V notranjem dopisovanju med slovenskimi domobranskimi uradi pa je bilo stanje nespremenjeno. Krener in drugi častniki so ostali poveljniki, naprej pa je obstajal tudi Organizacijski štab. Do sprememb pa je prišlo tudi v nemškem Organizacijskem štabu, saj je marca 1944 stotnika Schumacherja, ki je bil zaradi nepravilnosti in nemoralnosti odstavljen s položaja vodje štaba, zamenjal podpolkovnik zaščitne policije Hermann Balke.¹⁵

Vojaške enote Slovenskega domobranstva

Osnovna in zaključena vojaška enota Slovenskega domobranstva je bila četa. Formacija čete se je pogosto spreminjala. V načrtu *»Aufstellung einer Kompanie der Slowenischen Landeswehr«* je četa Slovenskega domobranstva sestavljena iz poveljstva čete, štirih vodov, v katerih so tri, s svinčnikom dodatno narisani še dve, skupine – oddelki s po devetimi ozi-

¹⁵ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 162.

roma dvanajstimi pripadniki. Tako četo po tej skici sestavljajo: 1 poveljnik čete, 4 poveljniki vodov, 144 mož, 12 ordonancev, od tega 6 na kolesih, in 12 mož pri poveljniku čete. Tako ima domobranska četa po tej skici skupno 173 mož.¹⁶

Manjše število ljudi in predvsem drugačna struktura čete sta razvidna iz tabele oziroma skice. Domobranska četa – začasna formacija, iz katere je razvidno, da ima domobranska četa naslednjo, začasno formacijo: stotnika – poveljnika čete, tri vodnike, od tega dva poročnika oziroma nadporočnika in enega praporščaka, četnega narednika, računskega narednika, domobranca – pisarja, krojača, čevljarja, dva kuharja, bolničarja, trobentača, tri ordonance in orožarja, narednika – vodjo štaba čete, podnarednika skladiščnika ter »kaplarja«, desetnika kot »komesarja«.¹⁷

Četo so sestavljali trije vodi, vsak vod pa je imel štiri desetine, v kateri so bili: podnarednik desetar, posadka puškomitraljeza, ki so jo sestavljali desetnik in dva domobranca ter šest strelcev, od tega en desetnik in pet domobrancev. V vodu so bili še trije metalci bomb – en desetnik in dva domobranca – ter domobranci, dva ordonanca in en bolničar ter narednik, vodja štaba voda. V četi so bili po formaciji: 1 stotnik, 2 nadporočnika oziroma poročnika, 1 praporščak, 6 narednikov, 13 podnarednikov, 28 desetnikov in 110 domobrancev. Tako je domobranska četa štela skupno 161 mož.¹⁸

Oborožitev čete je bila sledeča: 127 pušk, 12 strojnic, 3 metalci min ter 6 konj in 3 vozovi za strelivo, hrano in prtljago. Pod opombo je zapisano, da naj ima vsaka četa en vod na kolesih, *»če ne več, ker je koles pri nas zadosti, kolesa so privatna. Vsak vod naj ima eno desetino na kolesih. V teku zime je moštvo lahko*

16 ARS, SI AS 1877, t. e. 274, skica: Aufstellung einer Kompanie der Slowenischen Landeswehr.

17 ARS, SI AS 1877, t. e. 275, tabela: domobranska četa, začasna formacija.

18 Ibid.

tudi na smučeh. Namesto starejših po činu se lahko odrede mlajši po činu /na primer namesto poročnika praporščak, namesto narednika podnarednik/.«¹⁹

Nekoliko drugačno formacijo domobranske čete pa je kot domobranski četni in krajevni poveljnik v svojih *Spominih na slovensko domobranstvo* zapisal Stanislav Buda. Zapisal je, da so bile domobranske čete formirane po tujem, nemškem vzorcu in da je ta četa predstavljala zaključeno borbeno enoto. Poveljniku čete je bil dodeljen v pomoč četni štab, ki so ga sestavljali četni oziroma disciplinski narednik in podčastnika za računovodstvo in pisarniško delo. Četnemu naredniku pa so bili podrejeni četni kuhar, četni bolničar, signalist in domobranec za zvezo. Ostalo moštvo je bilo razdeljeno na tri vode. Vsak vod je imel svojega poveljnika, štiri desetnike s svojim moštvom, tričlansko skupino lahkega minometa, svojega bolničarja, signalista in domobranca za zvezo. Vsaka desetina je štela deset borcev, vsak vod pa tako 47 domobrancev. Vsi trije vodi so skupno šteli 141 domobrancev, celotna formacija pa 149 mož. Domobranske čete so bile oborožene z zaplenjenim italijanskim orožjem, v glavnem s srednje dolgimi puškami, lahkimi strojnicami »Breda«, brzostrelkami, lahkimi minometi kalibra 45 milimetrov, ki so metali skoraj pol kilograma težke mine 500 metrov daleč, ter z ročnimi granatami. Za obrambo položajev so čete, ki so imele svoje postojanke, dobile tudi težke italijanske strojnice. Brzostrelke so dobili v začetku samo častniki, ker pa so pripadale tudi podčastnikom, ki so bili vodniki in desetniki, so zahtevo po dodelitvi v »glavnem štabu« zavrnil, češ da jih ni in da jih bo moč dobiti pri padlih partizanih, ko se bodo začeli boji. Domobranci so prinesli v četo tudi nekaj skritega orožja, ki so ga imeli pred tem pri Vaških stražah, tako da so potem imeli puške in strojnice raznih modelov ter poleg

19 Ibid.

italijanskih tudi nemške in celo angleške. Vsi domobranci so ob obleki – ki je bila nemška po barvi in kroju, drugih znakov nemške vojske pa ni imela – dobili tudi čelade in bajonete, ki so se izkazali za »izdajalske«, saj so v nočnih premikih skozi gozdove in grmovje tako »lepo zvonili in potrkaivali«, da so ti zvoki že na daleč opozarjali partizane, da se nekdo bliža in zato sta tako bajonet kot čelada »šla v staro šaro«, ker sta bila za gverilsko bojevanje neuporabna.²⁰

Rast vojaške formacije Slovenskega domobranstva

Ob nastajanju Slovenskega domobranstva je Rösener načrtoval rast njegove formacije. Sprva naj bi se organizirale in usposobile čete, nato bataljoni in polki, nakar bi se vse enote združile v divizijo. Dejansko so uradno, z nemške strani priznane, do pomladi leta 1944 v Slovenskem domobranstvu delovale le čete, čeprav so bile enote Slovenskega domobranstva, ki so delovale v Ljubljanski pokrajini, s strani Organizacijskega štaba ali zaradi aktivnosti posameznih poveljnikov na terenu organizirane v obliki bataljonov.²¹

Domobranski napadalni bataljoni, »ki bodo operirali po naši domovini«, so bili ustanovljeni 16. maja 1944, ko je bila Ljubljanska provinca vojaško razdeljena na štiri skupine, v katerih so bile postojanke – posadke in po en udarni bataljon: severna z oznako N, v kateri je deloval 1. bataljon pod poveljstvom stotnika Pavloviča, s sedežem v Ljubljani (v šoli Zg. Šiška); zahodna z oznako W, v kateri je deloval 2. bataljon pod poveljstvom majorja Friderika Lehmana, s sedežem v Rakeku;

20 Stanislav Buda, »Spomini na slovensko domobranstvo,« *Tabor*, št. 11–12 (1972): 309–13.

21 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 165.

srednja z oznako M, v kateri je deloval 3. bataljon pod poveljstvom stotnika Miroljuba Stamenkovića, s sedežem v Višnji Gori; ter vzhodna z oznako O, v kateri je deloval 4. bataljon pod poveljstvom stotnika Dušana Meničanina, s sedežem v Trebnjem. Bataljonom W, M in O so bili kot inštruktorji za pouk dodeljeni nemški častniki poročnik Baurer, nadporočnik Breier in stotnik Schumacher s po tremi nemškimi podčastniki. Poveljniki bataljonov so morali s svojimi četami pričeti z intenzivnim vojaškim usposabljanjem in urjenjem ter utrjevanjem položajev, ki so ga kombinirali s patruljami v okolico. S topovi, »ki so zaplenjeni od tolovajev«, pa je bila formirana 3. baterija s sedežem v Ljubljani na gradu, v katero je bilo premeščenih 12 vojakov iz 2. baterije. Prav tako so bili formirani trije težki strojnični in trije minometni vodi ter kolesarski in motociklistični vod ter vod protiklepnih topov.²²

5. julija 1944 pa so se bataljoni N (bataljon majorja (Ladislava) Križa), W, M in O preimenovali v I., II., III. in IV. bataljon, iz katerih sta bili oblikovani dve skupini, in sicer skupina Schumacher (I., III. in IV. bataljon) in skupina (Vuk) Rupnik, sestavljena iz II. bataljona. Bataljoni so bili sestavljeni iz treh pehotnih, strelskih in ene težke čete, poveljevali so jim častniki Slovenskega domobranstva, ki pa so imeli dodeljenega nemškega častnika, oziroma druge, kjer je namesto imena nemškega častnika napisan vprašaj.²³

Tako so v juliju 1944 v Slovenskem domobranstvu delovale naslednje formacije: organizacijski štab, poveljstvo tečajev, poveljstvo komore, poveljstvo godbe, poveljstvo domobranske kontrole, 1. in 2. šolska, 1. delovna ter 54 navadnih, strelskih čet, ki so bile večinoma posadne čete v posameznih postojankah

22 ARS, SI AS 1877, t. e. 18, Ukaz OŠSD, št. 3007, 16. 5. 1944.

23 ARS, SI AS 1877, t. e. 18, Ukaz OŠSD, št. 4061, 5. 7. 1944 ter dokument brez glave in naslovnik: Pregled posadnih čet in Grupacija in Udarni bataljoni Slovenskega domobranstva po 20. 4. 1944.

Slovenskega domobranstva, 1. pionirska četa, 1. in 2. baterija, 1., 2. in 3. vod železniške baterije, 2., 3., 4. in 5. težki strojnični vod, 1. motociklistični vod, kolesarski vod, težka četa, vod za zvezo, 1., 2. in 3. minometni vod, obveščevalni centri 3, 8, 9, 12, 13 in 17, skupina za zavarovanje železniške proge, poveljstvo za zaščito okraja Novo mesto ter I., II., III. in IV. bataljon. Posadne čete so bile nastanjene v naslednjih krajih: Ribnica, Brezovica in Notranje Gorice, Borovnica, Verd, Cerknica, Rakek, Ljubljana, Škofljica, Dobrava, Pijava Gorica, Ig, Višnja Gora, Grosuplje, Novo mesto, Kostanjevica, Št. Jernej, Bela Cerkev, Vrhnika, Polhov Gradec, Horjul, Hotedršica in Kočevje.²⁴

*Načela vojaškega delovanja
Slovenskega domobranstva*

Načela delovanja posamezne vojaške organizacije so določene s strategijo in taktiko njenega delovanja. Strategija zajema sistem znanstvenih spoznanj in veščin, ki izhajajo iz teorije in prakse o pripravi in vodenju vojne ter uporabi sile z namenom doseganja določenih vojaških, političnih oziroma ekonomskih ciljev. Predmet proučevanja strategije so osnovne zakonitosti vojne, predvsem njenega glavnega elementa, oboroženega spopada.²⁵ Taktika pa proučuje teorijo in prakso priprav, zagotovitve in vodenja bojnih delovanj, boja in drugih oblik aktivnosti enot, zvrsti, rodov in služb v vseh pogojih in situacijah na kopnem, morju in v zraku. V najširšem pomenu je taktika zbir postopkov, načinov in sredstev, ki se uporabljajo za doseg določenega cilja. Taktika se ukvarja s proučevanjem zakonitosti in osnovnih karakteristik bojnih delovanj pod najrazličnejšimi

²⁴ Ibid.

²⁵ *Vojna enciklopedija*, knjiga 9, 171.

pogoji, definira osnovne principe boja in njegovih elementov, predpisuje oblike in načine realizacije bojnih delovanj taktičnih enot, ukvarja se s problematiko uporabe oborožitve in opreme, predpisuje načela dela štabov in starešin v procesu priprave in vodenja oboroženega boja.²⁶

Ob ustanovitvi Slovenskega domobranstva so se v vojaško strateškem in vojaško taktičnem smislu izvajale predvsem tiste oblike vojaškega delovanja, ki so na ozemlju operativne cone skušale ponuditi rešitev za uničenje partizanskega odporniškega in revolucionarnega gibanja. Teoretična določila delovanja enot Slovenskega domobranstva so bila opredeljena v Načelih domobranske taktike iz jeseni 1944, iz katerih so sledili tudi cilji, načini in težišča delovanja enot.²⁷

V uvodu k načelom domobranske taktike so povzeta osnovna načela splošne taktike, ki so uporabna tudi v gverilskem načinu bojevanja. Pri slednjem je najpomembnejša iniciativa, ki pa so jo do sedaj imeli partizani, zato so bile domobranskim enotam naložene predvsem ofenzivne, napadalne aktivnosti in izpadi, v kolikor se nahajajo v obrambi. Sledil je poudarek, da je v boju poleg orožja pomembna tudi morala v enotah, ki s pomočjo orožja pomeni nepremagljivost enote. V prvem poglavju je bil predstavljen domobranski sovražnik, to so bile partizanske enote. Najprej je bila opredeljena njihova formacija, nato pa še pomoč, ki jim jo je nudilo prebivalstvo, na kar morajo biti še posebej pozorni. Pri obravnavi partizanske gverilske taktike je v navodilu poseben poudarek na gibljivosti partizanskih enot in njihovem delovanju ponoči in iz zased. Pri tem je bila pomembna predvsem dobra obveščevalna dejavnost domobranskih enot v odkrivanju teh. Posebno pomembna je bila ugotovitev, da partizani niso bili zmožni vzdržati močnejših

²⁶ *Vojna enciklopedija*, knjiga 9, 612.

²⁷ ARS, SI AS 1877, t. e. 289, Skripta: Načela domobranske taktike.

protinapadov, zato so bili izpadi in protinapadi domobranskih enot nujni in pri tem so morale domobranske enote medsebojno sodelovati. Nadaljuje se z oceno partizanskih poveljnikov, ki naj ne bi bili posebno dobro usposobljeni, morala v partizanskih vrstah pa naj bi bila zaradi nasilnih mobilizacij slaba.²⁸

Določila domobranske vojaške taktike so bila razdeljena na dve poglavji, in sicer glede na vrsto nasprotnika, proti kateremu se borijo. V boju proti »terencem« je bilo pomembno predvsem obveščevalno in protiobveščevalno delo ter vzpostavljanje lastne obveščevalne mreže v krajih, kjer ni bilo stalnih domobranskih postojank. Proti partizanskim enotam pa so se morale boriti posadke v stalnih postojankah in taktične enote Slovenskega domobranstva, ki so delovale na širšem območju. Pomen stalnih posadk je bil predvsem v stalnem odvrčanju napadov partizanov na naselja, ki so bila kot baze na voljo udarnim enotam v času bojev proti partizanom. Pomembna je bila njihova utrjenost in stalen nadzor nad terenom oziroma področjem, ki so ga pokrivali, predvsem s pošiljanjem patrulj in postavljanjem zased. Pomembna je bila tudi dobro organizirana opazovalna in obveščevalna služba, ki je varovala pred nenadnimi napadi partizanov. Posebno pozornost so morali nameniti sodelovanju sosednjih domobranskih posadk, njihovemu stalnemu stiku ter pomoči ob napadih na postojanke. V nadaljevanju so bila zapisana navodila za postopke ob obrambi postojank in načine protinapadov oziroma izpadov iz njih. Jurišne enote Slovenskega domobranstva so morale biti stalno v ofenzivnih akcijah, predvsem v napadu. Pri tem so morale izkoristiti napake partizanov in kar se le da usklajeno sodelovati med seboj ter imeti vseskozi pobudo pri dogajanju na bojišču in svoj način boja vsiljevati partizanom. V zaključku pravila, ki je bilo po vsej verjetnosti napisano v jeseni 1944, je poudar-

²⁸ Ibid.

jeno, da pomeni zimski čas izredno prednost za domobranske enote, kar je bilo potrebno izkoristiti in dokončno poraziti partizansko vojsko.²⁹

Splošna načela domobranske taktike so bila podrobneje opredeljena v posameznih pravilih, čeprav je verjetno, da so nastajala glede na trenutni položaj na bojišču in se tudi zato spreminjala ter medsebojno neodvisno dopolnjevala. Zraven pravil, ki jih je samostojno za potrebe usposabljanja v Slovenskem domobranstvu izdajala Šolska skupina, so pri usposabljanju Slovenskega domobranstva uporabljali tudi pravila, ki so nastala izven odseka oziroma pod nemškim okriljem za potrebe slovenskih domobranskih enot v celotni operacijski coni. O tem priča v arhivu v fondu Slovenskega domobranstva ohranjeno pravilo, ki so ga izdali, kot piše na prvi strani v knjigo vezanega in tiskanega pravila, Slovenski domobranci in Slovenski narodni varnostni zbor na Jadranskem primorju, z naslovom »*Vežbanje pehote in borbeni pouk*« in podnaslovom »*Prevod in izvleček nemškega pravila HDv 130/2a*«,³⁰ in ki je bilo izdano v Ljubljani in Trstu leta 1944. Od vseh pravil, ki so jih v Slovenskem domobranstvu uporabljali in ki so ohranjena v arhivskem gradivu, je to tako tehnično kot strokovno najbolj temeljito pripravljeno in je, tako kot večina, prevod nemških pravil, kar potrjuje dejstvo, da so Nemci načrtno in sistematično formirali enote Slovenskega domobranstva v skladu s svojimi strateškimi cilji. Pravilo podrobneje opredeljuje formacijo ter naloge in oborožitev enot od posameznika in oddelka do voda in čete. Poseben poudarek je namenjen vlogi poveljujočih v posameznih formacijah, iz česar lahko sklepamo tudi na po-

29 Ibid.

30 ARS, SI AS 1877, t. e. 289, *Vežbanje pehote in borbeni pouk, prevod in izvleček nemškega pravila Hdv (Heeresdienstvorschrift - vojaški službeni predpis) 130/2a*, Ljubljana–Trst 1944.

udarke pri usposabljanju podčastnikov in častnikov na tečajih Slovenskega domobranstva.³¹

Pravilo je razdeljeno na posamezna poglavja, k posameznim poveljem v slovenskem jeziku pa so pripisana nemška povelja. Tako je na primer pod točko 2–2. zapisano: »*Stav 'Mirno!' brez puške. Na povelje: 'Mirno!' - 'Stillgestanden!'*, zavzame vojak osnovni stav mirno.«³²

Prvo poglavje (A), delovanje, pouk posameznika zajema: Osnovni stav z zapisom pod točko 1: »*Dobra drža vojaka je merilo vrednosti njegove vojaške izobrazbe in telesnega razvoja. Vojakovo držo je treba izboljševati ob vsaki priliki*«. Prijemi (puške); Premikanje; Obrati – na mestu in v premikanju; Ležeči položaj; Polnjenje, zavarovanje in praznjenje puške; Postavljanje kobilice; Nameščanje in snemanje noža; Pozdravljanje – splošno, brez puške, brez čepice, na mestu in v hoji, s čepico na glavi v hoji in na mestu, pozdravljanje s puško; Pouk na lahki strojnici; Premikanje z lahko strojnico; Polnjenje.

Sledi podpoglavje »Borbeni pouk posameznika«: Splošne odredbe, kjer je pod točko 57–141 med drugim zapisan smoter – »*Smoter borbenega pouka posameznika je torej, da se vsak vojak vzgoji in nauči samostojno, z razumom in s trdno voljo vršiti vse svoje dolžnosti v borbi tudi takrat, kadar ni pod nadzorstvom svojih starešin*«; Pouk strelca – izraba sveta, napredovanje, pohod na položaj, prsobrani in prikrivanja; Borba na nož in metanje ročnih bomb – met bombe, obramba pred sovražnikovimi bombami, streljanje z brzostrelko v premikanju; »*Opazovanje in pokazovanje ciljev; Pouk vojaka v bojni patroli; Pouk zveznika; Pouk opazovalca; Vedenje v temi; Pouk sla; Vedenje ranjencev, razpršencev, donašalcev jedi in ujetnikov*«. ³³

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid.

Drugo poglavje (B) zajema delovanje, pouk z desetino, kjer točka 134–229 določa, da desetino tvori desetar z 9 borci, točka 135–230 pa opredeljuje razdelitev, opremo in dolžnosti posameznikov v desetini, in sicer za desetnika: oprema – strojna puška s 6 okviri v torbi za okvire, polnilec okvirov, daljnogled, škarje za žico, piščalka in dolžnosti. Desetnik je vodja in predborec svoje desetine, on odgovarja: 1. za izvršitev sprejete naloge, 2. za upravljanje ognja lahke strojnice in kolikor dopušča borba, ognja borcev, 3. da so orožje, strelivo in oprema vedno uporabni za boj in v predpisani količini.

Posamezna podpoglavja pa so: Strnjena razvrstitev (oblike) – vrsta, red, pohodni red; Pohod, tek in obrati; Spremembe oblik; Nevezane razvrstitve (oblike) – borbeni red, strelska vrsta; Premikanja.

Sledi podpoglavje »Borbeni pouk (desetine)«: Borba s strelnim orožjem – *»cilj borbe s strelnim orožjem je premaganje in uničenje sovražnika«*; Izbor cilja in poraba municije; Tarčna točka – *»Borci streljajo torej v okviru svoje desetine večinoma samostojno. Vsi borci pa morajo zaradi tega poznati bojno nalogo in vedeti, kako jo misli desetar izvesti«*; Nastopanje; Naskok (juriš); Zasedba in obramba postojanke (splošno); Zasedba postojanke; Obramba postojanke; Odstopanje; Desetina v izvidniški službi in bojni straži.³⁴

Tretje poglavje (C) opredeljuje delovanje, pouk z vodom. Prvo podpoglavje so »Splošne odredbe« – v točki 251–420 je opredeljeno, da vod tvorijo: vodnik, splošni oddelek, 4 desetine in oddelek minometalcev, v točki 252–421 pa so opredeljene dolžnosti vodnika:

Vodnik je vodja in predborec svojega voda in pomaga četnemu poveljniku. S svojim zgledom vliva v nevarnosti svojim

³⁴ Ibid.

borcem samozavest, mir in prisotnost duha ter vzpodbuja k izpolnjevanju dolžnosti. Dobro mora poznati značaj, sposobnost, lastnosti in uporabljivost svojih borcev. Naj jim bo tudi prijatelj in svetovalec, naj vzbuja v njih veselje do službe in podjetnost. Krepi naj tovarštvo v svojem vodu.³⁵

Ostala podpoglavja so: Strnjena razvrstitev; Sestavljanje pušk – v piramide; Razvijanje – splošne odredbe, oblike, zbor. Sledi podpoglavje »Borbeni pouk (voda)«: Splošna navodila o nalogi in vodstvu: »V napadu, pri naskoku in pri protisunku potegne vodnik s svojim osebnim zgledom vod za seboj. V obrambi je on žarišče odpora«; Napad: »Vodnik juriša z avtomatskim orožjem (pištolo ali brzostrelko) v roki pred svojimi borci«; Obramba – »Vodnik vztraja do zadnje kaplje krvi in je prvi v protisunku«; Vod na bojni straži.³⁶

Delovanje, pouk s četo je opredeljen v četrtem (D) poglavju pravila in dodatnih poglavjih, in sicer: Disciplina med pohodom in »Komande, povelja in znaki«. Četo so sestavljali: četni poveljnik, trije vodi s po štiri desetine in splošni oddelek. Pravilo opredeljuje naslednje oblike strnjene razvrstitve: frontna črta, »die Linie«; eksercirni red, »die Exerzierordnung« in pohodni red, »die Marschordnung«. Četa je korakala v eksercurnem redu skozi mesta in pri pozdravljanju, v pohodnem redu pa izven mest in po zemljišču. Vodniki so korakali na čelu in začelju čete, s tem da je vodnik zadnjega voda moral korakati zadnji. Razmiki med posameznimi vodi v eksercurnem redu so bili 2 koraka, med četnim poveljnikom in prvim vodom pa 4 koraki. V pohodnem redu so se ti razmiki zmanjšali za 80 centimetrov. Razvrstitve in pohodi so se izvajali v »voljnem koraku« ali pa v teku.³⁷

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

Kot vidimo, je bilo pravih vojaškega delovanja Slovenskega domobranstva določeno poslanstvo enot ter glavni taktični in strateški cilji, ki so jih s svojim vojaškim delovanjem morali doseči. V splošnem je bil glavni cilj vojaškega delovanja enot Slovenskega domobranstva (s podporo Nemcev) poraziti partizanske enote, ki so »*pod krinko boja proti okupatorju, izvajale komunistično revolucijo*«. V pravih vojaškega delovanja pa so bili nato zelo natančno določeni načini vojaškega delovanja in usposabljanja posameznika in enot na nivojih posameznega vojaka, oddelka, voda, čete in bataljona kot največje taktične enote Slovenskega domobranstva.³⁸

Bojno delovanje Slovenskega domobranstva

Kot smo videli, so bila teoretična določila delovanja enot Slovenskega domobranstva opredeljena v Načelih domobranske taktike iz jeseni 1944, iz katerih so sledili tudi cilji, načini in težišča delovanja enot.³⁹

Za uspešno izvedbo vojaških operacij so bili izjemnega pomena tudi podatki o nasprotniku. Za delo domobranske obveščevalne službe je bilo pomembno poznati nasprotnikovo kurirsko in obveščevalno službo, položaje štabov enot ter komand mest in okrožij, bolnic, letališč, stalnih vojaških posadk, vojaških šol, organizacijo zvez, potek preskrbe partizanskega ozemlja, razpoloženje prebivalstva ter taktično zavarovanje enot in osvobojenih ozemelj. Prav tako kot zbiranje podatkov o nasprotniku pa je bilo pomembno tudi protiobveščevalno delova-

38 Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 147–266; Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 61–81.

39 ARS, SI AS 1877, t. e. 274, Dopis OŠSD, brez številke in datuma številka, Situacija pri tolovajih II. del; ARS, SI AS 1877, t. e. 274, Dopis OŠSD, številka 1411 z dne 21. 1. 1944, Situacija pri tolovajih III. del.

nje za zaščito lastnih enot, poveljstev in posameznih pripadnikov Slovenskega domobranstva pred nasprotnikovo propagando in obveščevalnim delovanjem. Glede na situacijo na terenu so morali v Slovenskem domobranstvu predvsem zaščititi ozemlje, ki naj bi ga že obvladovali, in to na črti Grosuplje–Velike Lašče–Borovnica–Rakek–Rovte–Polhov Gradec–Ježica–Polje. Na tem ozemlju naj bi uničili terensko mrežo partizanov ter zajeli vsakega kurirja, ki bi hotel v Ljubljano ali iz nje. Prav tako pa naj bi to ozemlje služilo kot operativna baza za nadaljnje taktično vojaško delovanje. Z merami zavarovanja posamezne postojanke se je želela istočasno doseči njegova zaščita pred sabotažo in pred neposrednim partizanskim napadom. Da bi se zmanjšalo potrebno število vojakov v postojanki, je bilo za njeno zaščito potrebno izvesti niz tehničnih ukrepov, kot so onemogočenje prihoda z žičnimi ovirami, miniranjem, alarmnimi napravami in osvetlitvijo ter izgradnjo sistema rovov. Pred njimi je bilo potrebno v razdalji optimalnega dosega lastnega orožja očistiti zemljišče in s tem ustvariti pregleden in brisan prostor v coni ovir ter pred njimi. Posadke pa so morale biti *»izvežbane kot dobro namazan stroj«*. Vsak poveljnik si je moral *»ustvariti svoje terence«*, ki so mu morali dajati obveščevalne podatke. Okoli svoje postojanke pa je moral odstraniti (očistiti) vse *»nesigurne elemente«*, stopiti v zvezo s sosednjimi poveljniki ter organizirati hajko v medprostoru.⁴⁰

Uspeh oziroma neuspeh obrambe in napadov na posamezne utrjene postojanke Slovenskega domobranstva je analiziral tako branilec kot napadalec. Branilec je zapisal, da se partizani poslužujejo taktike *»biti kar se da premičen«* in da so na glavnem mestu napadli s celotno razpoložljivo silo in uničili sovražnika, potem pa, ko je sovražniku začela prihajati pomoč, so se umakniti

40 ARS, SI AS 1877, t. e. 17, Dopis OŠSD, številka148, Ljubljana, 29. 12. 1944; Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 222–26.

na drugo točko, kjer je bil sovražnik slab. Imeli so dobra sredstva zvez, povsod v okolici postojanke so imeli močne zasede ter več in boljše orožje. Sama posadka pa je ves čas obleganja izvajala izpade z mnenjem, da »*bunkerska borba proti partizanom ne bo prinesla zaželenega uspeha ter da je potrebno urediti domobranstvo tako, da se od vseh napravi nekaj močnih grup pod dobrim vodstvom in potem povezani udariti po partizanih in najprej tam, kjer je najvažnejše, na primer, kjer imajo partizani štab.*«⁴¹

Za napadalca, partizane, pa je navedeno sledeče: da je bilo pogosto za organizacijo akcije premalo časa in ni bil izkoriščen efekt topniške priprave ter izvršen nagel in nenaden vdor v postojanko, predvsem zaradi netočnih obveščevalnih podatkov o njej; da ni bilo zveze med posameznimi napadajočimi silami, enotami in zvrstmi; da je bilo razmerje sil napadalca in branitelja za napadalca neugodno, saj so bile oboje približno enake, zato ni bilo možno izvesti blokade postojanke, kar je nasprotnik izkoristil za izpade iz nje; da ni bilo videti resnega poskusa napada in likvidacije postojanke; da se je opazila neizurjenost pehote pri izvajanju napada, saj so borci uporabljali samo naravne zaklone, umetnih pa ne; da se je preboj nasprotnikove linije izvajal vedno ne istem mestu, rezultati le teh pa se niso izkoristili in enote so se po neuspelem preboju vedno vračale na izhodiščne položaje; da uporaba ognja pehotnega orožja, predvsem avtomatskega, ni bila učinkovita, ker koncentrični ogenj mitraljezov ni bil nepretrgoma usmerjen v bunkerje ter da štabi enot niso imeli točno odrejenih poveljniških, komandnih mest, zaradi česar je bilo oteženo dostavljanje poročil ter vzpostavljanje zveze med njimi.⁴²

Nasprotnik je v boju proti partizanom uporabljal dva načina bojevanja. Na ofenzivne aktivnosti večjih partizanskih enot je

41 ARS, SI AS 1877, t. e. 274, Dopis OŠSD, številka 1411 z dne 21. 1. 1944, Situacija pri tolovajih III. del.

42 ARS, SI AS 1877, t. e. 17, Dopis OŠSD, številka 5258 z dne 19. 9. 1944. Okrožnica NOV.

nasprotnik reagiral z večjo koncentracijo sil pehote, podprto z mehaniziranimi enotami, katere so nastopale pred pehotnimi. Prav tako so pehotne enote napadale v skladu s taktičnimi pravili redne vojske, kjer se je pred napadom pehote, vedno izvajala topniška in minometna predpriprava ognja, nato pa so sledile pehotne enote, katere so se v času ognjene priprave v strelski formaciji približevale položajem partizanskih enot in izvajale juriš. V nočnem času nasprotnik ni izvajal napadov, ampak je nasprotno, tudi brez protinapada partizanskih enot, zapuščal podnevi zasedene položaje in se zaustavil ter utrdil na grebenih okoli naselja. V času napada je požgal samo objekte okoli naselja, ki so ponoči osvetljevala okolico. Pri partizanskih napadih ponoči pa je dopustil, da so ti prišli čim bliže položajem, na 20 do 30 metrov, ter nato odprli ogenj iz vsega lahkega orožja. Kljub številčni premoči pa ni poskušal z obkolitvijo partizanskih enot. Taktiko redne vojske je nasprotnik uporabljal takrat, kadar so bile njegove enote po večini sestavljene iz nemških enot, ki so imele številčno premoč.⁴³

Drugi način bojevanja pa so izvajali v glavnem udarni bataljoni Slovenskega domobranstva, ki so izvajali prikrito premikanje po gozdu, pri čemer so uporabljali dobre vodiče, ki so poznali teren in lahko vodili enote po stezah ali mimo njih. Po navadi se je premikala manjša kolona po cesti, z namenom da pretena partizanske štabe in angažira enote za uničenje te kolone, medtem ko se je glavnina enote pred tem odcepila od te kolone in nemoteno nadaljevala premik do svojega cilja. Tako so se posluževali taktike vzporednega, relativno hitrega premikanja kolon, ki se je premikala vsaka v svoji smeri, pred ciljem pa so se združile v udarno skupino in neposredno po najkrajši poti udarile proti svojemu cilju. Bataljoni so se po opravljeni nalogi vračali na svoje postojanke po isti poti, večkrat pa so šli v drugo

43 Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 210–16.

postojanko in se od tam šele po počitku vrnili v svojo bazo. Pri napadu so se posluževali presenečenja in hitrosti. Najprej so z manjšimi silami zaprli prostor z dveh strani, z glavno silo pa udarili direktno v cilj, istočasno pa so premaknili nekaj moštva na smer, po kateri naj bi se partizani najverjetneje umaknili. Napad so pripravili z močnim ognjem iz vseh orožij, posebno iz minometov, in vpitjem, da bi s tem povzročili paniko. Na mestu napada so se zadrževali le kratek čas in čim so zaslutili večjo nevarnost iz partizanske strani, so spremenili manever iz napada v umik. V smeri umika so že prej postavili zasede, zamaskirana mitralješka gnezda in zaščitnice, z namenom presenetiti partizanske borce in jih udariti v hrbet. Prav tako so postavljali zasede v smeri pričakovanega partizanskega napada. Pri napadih so se posluževali tudi različnih zvijač. Tako moštvo ni bilo enotno oblečeno. Deloma so bili oblečeni v nemške in domobranske uniforme, deloma pa v civilne obleke in to vse z namenom napraviti vtis partizanske kolone. Večinoma so hodili gologlavi ali pa nosili titovke. Stražarje so poskušali pretentati s tem, da so govorili, naj ne streljajo in se tako približali stražarju ter ga nato ubili. Vse akcije so bile izvedene z velikim tveganjem in s tem niso izključevali možnosti, da jih partizanske enote popolnoma uničijo.⁴⁴

Partizanske enote so bile z novo strategijo in taktiko nasprotnika postavljene pred vojaško preizkušnjo, na katero v dosedanjih spopadih niso naletele in so imele odgovor na prvo vrsto taktike delovanja nasprotnika, to je obrambo postojank. Proti gverilskemu načinu delovanja nasprotnika pa partizanske enote niso imele ustreznega in učinkovitega odgovora. To je bilo po ugotovitvah partizanskih poveljnikov »*malo (je) čudno, saj so naši borci in mi partizani prvi uporabljali to taktiko, ki jo sedaj uporablja sovražnik in ki je izraz njegove slabosti*«. Par-

44 Kladnik, *Slovenska partizanska in domobranska vojska*, 238–49.

tizanska strategija in taktika se v celotnem obdobju bojevanja nista veliko spremenili in s tem se tudi nista prilagodili novemu načinu bojevanja nasprotnika. Partizanska vojska je imela do tedaj pobudo in je bila neprenehoma v napadu, nasprotnik pa je bil prisiljen na obrambo v svojih utrjenih postojankah ter se odzivati na partizanske akcije. V kolikor so se partizani želeli izogniti posledicam lastne pasivnosti, so morali ali preiti v splošno ofenzivo in tako nasprotnikovo delovanje podrediti svoji volji ali pa je bilo potrebno partizansko taktiko prilagoditi nasprotnikovi. Prehod v splošno ofenzivo ni bil odvisen od lokalne, ampak od splošne, strateške situacije, kar pa ni onemogočalo, da so bili na posameznih območjih lastnega delovanja bolj aktivni in tako vsilili svojo voljo nasprotniku. Prilagoditev strategije in taktike je bila tako popolnoma v rokah partizanskih enot, katerih štabi in funkcionarji so se morali ravnati po pravilu: »Kdor hoče presenetiti, je lahko sam presenečen«, katerega so opuščali in je bil zaradi tega nasprotnik vedno bolj drzen ter je partizansko vojsko vedno bolj »vznemirjal«. ⁴⁵

Z namenom da bi preprečili takšno delovanje nasprotnika, ki je povzročal partizanskim enotam velike izgube, so morale partizanske enote izvesti predvsem mere in ukrepe za razbitje nasprotnikove obveščevalne mreže. Pri tem so morali v kraju, kjer se je napad nasprotnika zgodil, uporabiti, ne glede na politično situacijo in taktiko, tudi »drakonske mere v pogledu kolektivne kazni za civilno prebivalstvo naklonjeno belogardistom, kakor izseljevanje njihovih družin«. Kot druga mera se je nalagala vzpostavitev lastne civilne obveščevalne mreže, ki bo takoj pošiljala podatke o nasprotnikovem odhodu iz postojanke in njegovi nameri. Naslednje mere pa so bile sledeče: v bližino postojank so morali pošiljati tajne specializirane patrulje,

45 ARS, SI AS 1851, t. e. 30, Sovražnikova in naša taktika, dokument brez številke in datuma.

v zalednih enotah so morali povečati tajnost delovanja in varovanje, z namenom uničevanja in zasledovanja nasprotnikovih kolon pa so morale brigade izvajati koncentracije lastnih sil.⁴⁶

Zaključek

V vojaškem pogledu so bile na slovenskem ozemlju strateško najpomembnejši del železniške povezave med Dunajem in Trstom. Medtem ko je bilo v nemškem interesu, da ostaja komunikacija med notranjostjo države in novo fronto, ki so jo zavezniki odprli v Italiji, nemoteno prevozna, saj so po njej lahko oskrbovali in popolnjevali svoje enote na fronti, je bil zavezniški interes ravno nasproten. Namesto da bi ob kapitulaciji Italije Slovenci stopili skupaj in nastopili proti Nemcem, so partizani s pomočjo Italijanov najprej v Grčaricah pobili slovenske četnike in nato na Turjaku še vaške stražarje. Nemškemu 2. SS-tankovskemu korpusu tako ni bilo težko vojaško zavarovati ozemlja Slovenije in Hrvaške. Z ustanovitvijo Slovenskega domobranstva pa je tudi državljanska vojna dobila nove razsežnosti. Avtorji tako na podlagi arhivskih virov in literature obravnavajo vprašanje organizacije vojaških formacij na slovenskem ozemlju ter medsebojno vojaško delovanje. Ugotavljajo, da se je nasprotnik v protigverilskem delovanju organiziral tako, da je uporabljal dva načina bojevanja. Na ofenzivne aktivnosti večjih partizanskih enot so se odzvali z večjo koncentracijo sil pehote, podprto z mehaniziranimi enotami, ki so nastopale pred pehotnimi. Drugi način bojevanja pa so izvajali v glavnem udarni bataljoni Slovenskega domobranstva. Vojaško strateški pomen slovenskega ozemlja je prišel najbolj do izraza ob koncu vojne, ko so bile na njem, ob umikajoči nemški, kar štiri vojske z osmimi armadami (štiri jugoslovanske, dve sovjetski ter bolgarska in britanska).

⁴⁶ Ibid.

*Viri in literatura**Arhivski viri*

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

SI AS 1877, Slovensko domobranstvo, 1943–1945.

SI AS 1851, Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945.

Literatura

Blau, George E., ur. *The German Campaigns in the Balkans: Spring 1941*. Washington, D.C.: Center of Military History United States Army, 1953.

Buda, Stanislav. »Spomini na slovensko domobranstvo.« *Tabor*, št. 11–12, (1972): 309–313.

Griesser Pečar, Tamara. *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945: okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Griesser Pečar, Tamara. »Ervin Rösener.« V: *Vimenu ideologije: Obrazi totalitarizmov v Sloveniji*, ur. Renato Podberšič, 55–94. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2020.

Enciklopedija Slovenije, knjiga 1–16. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987–2002.

Fink, Božidar. »Sodni odsek Slovenskega domobranstva.« *Zaveza XV.*, št. 1 (2005): 81–85.

Kladnik, Tomaž. *Slovenska partizanska in domobranska vojska*. Ljubljana: Defensor, 2006.

Kleut, Petar. *Partizanska taktika in organizacija*. Beograd: Vojno delo, 1960.

Mlakar, Boris. *Slovensko domobranstvo 1943–1945*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani, 2003.

Možina, Jože. *Slovenski razkol: okupacija, revolucija in začetki protirevolucionarnega upora*, 3. ponatis. Ljubljana: Medijske in raziskovalne storitve, Jožef Možina, Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, Mohorjeva družba v Celovcu, Goriška Mohorjeva družba, 2019 (2020).

Subotić, Vojislav. *Partizanska taktika u narodnooslobodilačkom ratu*. Beograd: Vojnoistorijski glasnik, 1981.

Šmajd, Albin. *Dr. Albin Šmajd: dnevnik in dosje 1941–1946*, ur. Tadej Cankar et al. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022.

Trgo, Fabijan. *Organizacija i upotreba oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije 1941–1945*. Beograd: Vojnoistorijski glasnik, 1981.

Vojna enciklopedija, knj. 1–10. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1970–1975.

Development of the Military Formation and Military Operations of the Slovenian Home Guard

Summary

As reflected in its military strategy and operational tactics, the Slovenian Home Guard operated according to the German army's theoretical principles of combat operations. In the Guard's own combat operations in practice, the theoretical provisions mentioned above were complemented by military findings stemming from the previous, both peacetime and wartime, practice of officers leading military units and by experience gained in combat operations against the adversaries, Slovenian Partisans. Because the commanding officers had mainly acquired their basic military knowledge in military schools of the Kingdom of Yugoslavia, some implementing acts based on the rules reflect quite a noticeable influence of the Serbian language, even though there were endeavors for the military formation to operate in the Slovenian language. Slovenian commands were explained or compared with German ones, which was a result of the presence of German officers and non-commissioned officers working in individual units of the Slovenian Home Guard, who trained and issued commands in the German language. The rules set out the units' mission and the main strategic objectives to be achieved through their operations. Generally speaking, the main objective of the Slovenian Home Guard units' operations was to defeat, with German support, the Partisan units, who, "under the guise of fighting

against the occupying forces, were carrying out a communist revolution.” Furthermore, the rules of military operations very precisely stipulated the modes of operation and training for individuals and units at all levels. These modes were also used in the training of individual units and especially in courses for officers and non-commissioned officers. Differences in the military operations of individual Home Guard military units emerged particularly in how commanding officers applied the theoretical operational provisions in practice and whether they acted offensively, seeking the adversary’s weak spots, or were content with defending already won positions.